

О. А. Комаровська, Інститут проблем виховання НАПН України

**ПРО РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ВПЛИВУ
ХУДОЖНЬО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ МИСТЕЦЬКОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НА РОЗВИТОК ЙОГО СУБ'ЄКТІВ**

Комаровська О. А.

Про результативність впливу художньо-освітнього простору мистецького навчального закладу на розвиток його суб'єктів

Стаття розкриває зміст поняття художньо-освітнього простору стосовно мистецьких навчальних закладів. Пропонуються критерії та показники результативності впливу художньо-освітнього простору школи естетичного виховання на стимулювання розвитку обдарованості його суб'єктів.

Ключові слова: художньо-освітній простір, художній образ, школа естетичного виховання, художня обдарованість, самореалізація.

Комаровская О. А.

О результативности воздействия художественно-образовательного пространства учебного заведения искусств на развитие его субъектов

Статья раскрывает содержание понятия художественно-образовательного пространства учебных заведений искусств. Предлагаются критерии и показатели результативности воздействия художественно-образовательного пространства на стимулирование развития одаренности его субъектов.

Ключевые слова: художественно-образовательное пространство, художественный образ, школа эстетического воспитания, художественная одаренность, самореализация.

Пошук механізмів взаємозв'язку розвитку особистості та її оточення цікавив ще Ж.-Ж. Руссо, П. Ф. Лесгафта, Л. М. Толстого, К. Д. Ушинського та ін., особливо активізуючись вже в ХХ ст. в працях Л. С. Виготського, С. Т. Шацького, Г. С. Костюка, О. М. Леонтьєва, А. С. Макаренка, С. Л. Рубінштейна, В. О. Сухомлинського та ін. Л. С. Виготський називав оточення „джерелом виникнення всіх специфічно людських властивостей

особистості, які поступово набуваються дитиною” [4, с. 265]. У контексті суперечливості соціокультурних процесів питання взаємодії особистості з оточенням загострюється. Серед авторів, які різноаспектно розглядають коло наукових понять, пов’язаних з „оточенням” (передусім, з освітнім простором, освітнім середовищем, виховним простором тощо), – Т. Ф. Алексеєнко, Ю. С. Мануйлов, В. І. Панов, Н. М. Рибка, В. І. Слободчиков, А. В. Хуторської, А. Д. Цимбалару, В. А. Ясвін та ін.

У мистецькому навчальному закладі освітній простір перетворюється на „художньо-освітній”, який володіє специфічними ознаками, оскільки кореспондує з поняттями мистецької творчості (створиться мистецькими засобами), художнього образу як основоположної категорії мистецтва, естетики і мистецтвознавства, художньої обдарованості, котра – як внутрішній ресурс особистості – реалізується нею у мистецькій творчості і втілюється у художній результат - образ, отже, досліджується мистецькою педагогікою й психологією мистецтва, психологією творчості.

Актуальність вивчення питань художньо-освітнього простору (далі ХОП) назріла з огляду на суспільні вимоги до виховання культуротворчої компетентності особистості, здатної орієнтуватися в складних мистецьких реаліях сьогодення, які активно впливають на свідомість підростаючої людини, причому не тільки позитивно. Постало питання моніторингу й *оцінювання* впливу ХОП на розвиток його суб’єктів, розгляд якого і є **метою** даної статті, котру будемо реалізувати на прикладі початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (або шкіл естетичного виховання (ШЕВ) – музичних, театральних, хореографічних, художніх, шкіл мистецтв). Припускаємо, що стосовно цих закладів сутність ХОП виявляє себе особливо наочно.

ШЕВ, належачи до системи позашкільної освіти, одночасно складають фундамент вертикалі спеціалізованої і далі – професійної мистецької освіти, підготовки кадрів у сфері культури [3; 9], але в психолого-педагогічному аспекті як культурне й освітнє явище досліджені недостатньо, за винятком

нечисленних праць, присвячених окремим методичним питанням (опанування учнями гри на музичному інструменті, розвитку окремих компонентів музичного слуху, пластичних навичок тощо) та загальним естетико-виховним аспектам діяльності (О. М. Грисюк, М. Г. Дяченко, А. М. Король, І. А. Котляревський, А. І. Лагутін, Ю. О. Полянський, К. Г. Стецюк, Т. М. Турчин та ін.); проблематика власне ХОП ШЕВ як важливої педагогічної умови цілісного розвитку обдарованої особистості досі залишалась поза увагою дослідників та практиків.

Автором статті вже обґрунтовано зміст поняття ХОП [6]. Тут лише коротко позначимо основні віхи задля пояснення позиції щодо *критеріїв оцінювання дії ХОП*. Передусім підкреслимо, що маємо намір з'ясувати вплив ХОП на розвиток *художньо обдарованої* дитини, комплексу її обдарованості до якогось одного чи кількох видів мистецтва (музики, хореографії, акторства тощо) або стосовно схильності особистості створювати первинний художній текст або його виконавську інтерпретацію. В обох випадках йдеться про *стрижневий критерій художньої обдарованості* – здатність особистості створювати художній образ (категорія, притаманна лише мистецтву), яка учнями мистецьких шкіл як раз і реалізується в ХОП.

ХОП створюється суб'єктами у процесі мистецької творчості і відповідно – засобами різних мистецтв. Як результат такого процесу він подібний до твору мистецтва, тобто володіє художньо-образною природою, є неповторним у кожному закладі і, як і художній образ, передбачає відкритість і множинність своїх інтерпретацій кожним виконавцем та реципієнтом. Водночас, складна й багатоскладова структура ХОП детермінується структурою ШЕВ і власне змістом мистецького життя закладу, в якому взаємодіють численні образні „світи” як відображення „внутрішніх світів” його авторів, художнього змісту продуктів творчості кожного з них. Тобто ХОП є системою численних образних „світів”-мікропросторів суб'єктів на всіх організаційних і змістових рівнях: самого закладу в цілому, кожного окремого суб'єкта (учня, викладача, батьків,

інших учасників навчально-виховного процесу), „світів” таких структурних одиниць, як класи викладачів, відділи окремих напрямів мистецької освіти, художні колективи тощо.

Унікальність ХОП впливає з образно-структурної, змістової єдності компонентів, які індивідуальні в ХОП кожної школи і перебувають у діалогічному спілкуванні. Мається на увазі діалог культур у розумінні В. С. Біблера [2], М. М. Бахтіна (як „поліфонія повноцінних голосів”, „множина рівноправних свідомостей з їх світами”, що зберігає „своє не злиття” в єдності певної події [1, с. 3, 8] та ін., в якому переплітаються творчі прояви кожного з суб’єктів, синергетично породжуючи унікальний художній результат. У такий спосіб в організаційно-змістовій площині ХОП закладу виникають своєрідні мікропростори міжмистецького спілкування суб’єктів.

Саме тому для створення ХОП важливим є з’ясування передумов такого творення та ідеального образу кінцевого результату ще на прогностичному етапі, з якого розпочинається і яке зумовлює шляхи такого творення, враховуючи численні фактори: традиції й ритуали закладу, інтереси суб’єктів, культурне макрооточення й можливість його залучення до навчально-виховного процесу, наявність інструментарію (наприклад, музичного), родинні традиції, особливості архітектури і багато іншого, що неможливо уніфікувати.

Але водночас слід пам’ятати, що діяльність ШЕВ регламентується нормативними документами, якими визначається зміст освітнього процесу, структура кожного типу таких шкіл, способи контролю якості освіти [10; 9].

Суттєво те, що, утворюючись діяльністю суб’єктів, утілюючи їх світобачення тощо, ХОП є не тільки ціллю й об’єктом перетворення, а й *спонукою* подальшого розвитку суб’єктів: залучаючись до створення ХОП, кожен з них реалізує власні мистецькі потреби і ресурси, формує здатність саморефлексії; у такий спосіб забезпечується циклічність й безкінечність процесу їх особистісного розвитку.

З цього приводу доречно звернутись до психологічного підтвердження висловленої позиції в принциповій для розуміння критеріїв оцінювання ХОП ідеї діалектичної єдності особистості та її оточення, в якій особлива роль належить діяльній активності самої особистості. Так, О. М. Леонт'єв підкреслював, що „вплив зовнішньої ситуації, як і загалом вплив середовища, визначається щоразу не самим середовищем і не суб'єктом, що взяті в їх абстрактному, зовнішньому відношенні один до одного, але й не *переживанням* суб'єкта, а саме змістом його діяльності. В діяльності... відбувається дійсна єдність суб'єкта і його діяльності, особистості і середовища”, „даний предмет стає середовищем, лише входячи в дійсність діяльності суб'єкта, як один з моментів цієї дійсності” [8, с. 20, с. 8]. Чітка діалектика взаємозв'язку розвитку особистості та її оточення й діяльності розкривається і С. Л. Рубінштейном, який зазначав, що сходинки психічного розвитку – це завжди сходинки виокремлення та зв'язку, які представлені в кожному акті індивіда у внутрішньо суперечливій єдності [11, с. 101]; саме тому становлення особистості неминуче слід розглядати у контексті взаємодії індивіда із середовищем, оскільки людина одночасно і об'єкт різноманітних впливів, і суб'єкт, який змінює власну особистість в той час, коли регулює свою поведінку [11, с. 100]. Г. С. Костюк не лише вказував на діалектичну суперечливість та єдність зовнішніх й внутрішніх чинників розвитку дитини, а й підкреслював момент їх постійних взаємопереходів, коли „зовнішнє, об'єктивне, засвоюючись особистістю, стає внутрішньою умовою її подальшого розвитку, що визначає її сприйнятливність до нових впливів, її активні пошуки нових об'єктів, що необхідні для її діяльності, що розвивається” [7, с. 151]. В цій тезі фактично сформульовано детермінованість розвитку особистості такою її активністю, котра дозволяє не лише діяльнісно перетворювати те, що вже присутнє в її оточенні, а й завдяки якій вона сама шукає і привласнює об'єкти, котрі вважає за необхідне ввести у поле своєї життєдіяльності.

Таким чином, розвиток потенціалу кожної дитини-суб'єкта ХОП може оцінюватись не лише стосовно тих змін, які фіксуються в комплексі обдарованості самої дитини, а й через зміни в ХОП як умови її самореалізації.

Стосовно першого, зрушення, які відбуваються в комплексі художньої обдарованості кожного учня ШЕВ, фіксуються згідно критеріїв, зміст яких впливає зі змісту власне цієї обдарованості. Йдеться про виявлення особливостей складових „ядра” художньої обдарованості (емоційно-духовної сфери особистості, специфіки *психомоторних якостей*, які дозволяють особистості переводити художній задум у результат – образ конкретними виразними засобами – у звуках, кольорі, формах, пластичному або мовленнєвому інтонуванні, у безпосередньому творенні художнього тексту чи його виконавській інтерпретації тощо; а також характеристик специфічної пізнавальної мотивації – як *мотивації художнього пізнання*. Безперечно, всі ці складові „накладаються” на *спеціальні здібності* (до музики, поезії, акторства, хореографії, живопису тощо). Для цього застосовується адекватна ідентифікаційно-діагностична процедура [5].

Однак, очевидно, що зміни, які відбуваються в комплексі обдарованості дитини в процесі її розвитку, носять підкреслено немасовий характер, кожен прояв обдарованості є особливим, чим пояснюється, зокрема, безкінечність неповторних мистецьких шедеврів. Виявляючись у всіх дітей на різних вікових етапах і на різних етапах навчання мистецтву, відбуваючись в різному темпі, іноді якісні показники розвитку художньої обдарованості на тривалий час залишаються прихованими для „неозброєного ока”. Тому суттєвим індикатором результативності розвитку особистості як раз і виступають зміни в ХОП закладу: саме вони значною мірою детермінують зміни першого порядку.

Для оцінки змін в самому просторі враховується:

- зміни в ХОП школи в цілому, у процесі взаємодії його мікропросторів;
- зміни в особистому ставленні до ХОП з боку кожного суб'єкта.

Зміст і структура ХОП школи естетичного виховання зумовлюють параметри (*критерії*) оцінки його сформованості як провідної умови розвитку обдарованості учнів, а саме:

- **мотиваційно-ціннісний**, який відображає мотивацію суб'єктів щодо участі у творенні ХОП, їх зорієнтованість на художній пошук, різновекторний діалог, співтворення, на пошук способів самовдосконалення і нових форм втілення образу ХОП, здатність до художньої і особистісної емпатії, саморефлексії тощо;

- **діяльнісно-динамічний**, який відображає змістову і мистецько-подієву насиченість життя закладу, зміни в кількісній та змістовій участі суб'єктів ХОП у ньому, в загальній академічній успішності школярів, успішності неакадемічної творчості (мистецькі заходи на рівні школи, на міста, регіону, всеукраїнському та міжнародному рівнях), використання адекватних педагогічних технологій та інновацій, регулярність і якість науково-методичного спілкування викладачів, залучення батьків до участі у мистецькому житті школи і т.д.;

- **образно-унікальнісний**, котрий враховує сформованість і збагачення педагогічних і мистецьких традицій школи, їх привласнення суб'єктами простору, оригінальність, неординарність художніх рішень.

Оцінювання результативності за кожним з означених критеріїв охоплює дві основні і взаємопов'язані *складові* ХОП – духовно-мистецьке життя і художньо-предметне поле, яке відображає насиченість й змістовність першого і, завдяки змістовому наповненню та постійному оновленню з ініціативи самих учнів, слугує площиною і спонукою для діалогу. Обидві складових виявляються у кожній структурній одиниці ХОП.

Таким чином, замірювання сформованості ХОП за *кожним* з критеріїв здійснюється за допомогою фіксації таких *показників*:

1) спрямованість на інтеграцію пошуково-творчих зусиль суб'єктів.

При цьому фіксується:

- відображення націленості на творення ХОП у плануванні діяльності:

- різноманіття запланованих заходів;
- охоплення всіх структурних одиниць простору;
- взаємозв'язок між заходами різних „мікросвітів”;

2) академічна успішність та неакадемічні здобутки. Фіксується:

- динаміка академічної успішності та найцікавіших творчих результатів суб'єктів та її відображення у художньо-предметному полі;

- динаміка результатів неакадемічної творчості суб'єктів (кількість, своєчасність, мобільність, варіативність форм втілення, охоплення суб'єктів) та її відображення у художньо-предметному полі;

- ознайомленість суб'єктів зі здобутками інших суб'єктів; характер ставлення до цих здобутків;

3) націленість суб'єктів на мистецький пошук. Фіксується:

- кількісна і якісна залученість усіх суб'єктів до осмислення творчого процесу, (спрямованість суб'єктів простору на спільний пошук шляхів самовдосконалення);

- відкриті уроки, лекторії, інші заходи (кількість, зміст та якість заходів, кількісне залучення до них суб'єктів як учасників і як глядачів, обмін методичною інформацією, педагогічними інноваціями, інноваційне методичне забезпечення, різноманіття й освоєння освітніх технологій, їх адекватність природі різновиду мистецької творчості і обдарованості);

4) діалогічний інтерактивний характер мистецького спілкування. Фіксується:

- коло мистецького спілкування (залученість до навчально-виховного процесу митців, діячів мистецтва тощо);

- кількісна участь школярів у мистецьких заходах (кількість, ініціативність учнів щодо відвідування мистецьких заходів – у школі і поза школою);

- якісна участь школярів у мистецьких заходах (прагнення демонстрації творчих здобутків суб'єктами; націленість на взаємодію тощо);

- форми інформування про заходи, дії щодо підготовки суб'єктів простору до них, оцінка підготовленості до сприймання, участь батьків, творчі зв'язки з діячами мистецтв;

- поліхудожність змісту мистецького спілкування, насиченість творчими завданнями діалогічного інтерактивного характеру;

5) запровадження ідентифікаційно-діагностичних процедур.

Фіксується:

- розробленість комплексу ідентифікаційно-діагностичних процедур;

- регулярність запровадження ідентифікаційно-діагностичних процедур
детальність відстеження й коригування;

- відображеність змін в індивідуальних планах роботи;

- окреслення перспектив розвитку кожного суб'єкта;

б) образність художньо-предметного поля:

- сформованість і збагачення педагогічних і мистецьких традицій школи, їх привласнення суб'єктами простору,

- оригінальність художніх рішень відображення всіх моментів шкільного життя в художньо-предметному полі;

- мобільність реагування художньо-предметного поля на мистецькі події шкільного життя.

Взаємозв'язок критеріїв та показників сформованості ХОП ШЕВ та детермінацію ним розвитку обдарованості суб'єктів представлено на рис. 1 „Оцінювання результативності художньо-освітнього простору мистецького навчального закладу”.

Безумовно, проблема ХОП потребує подальшого деталізованого вивчення, передусім потребується уточнення механізмів аналізу його передумов у кожному конкретному закладі, методики взаємодії суб'єктів, оптимальних способів реалізації в мистецьких закладах різного типу; особливої уваги потребує наукове узагальнення досвіду тих закладів, де на інтуїтивному творчому рівні вже прийнято стратегію створення ХОП.

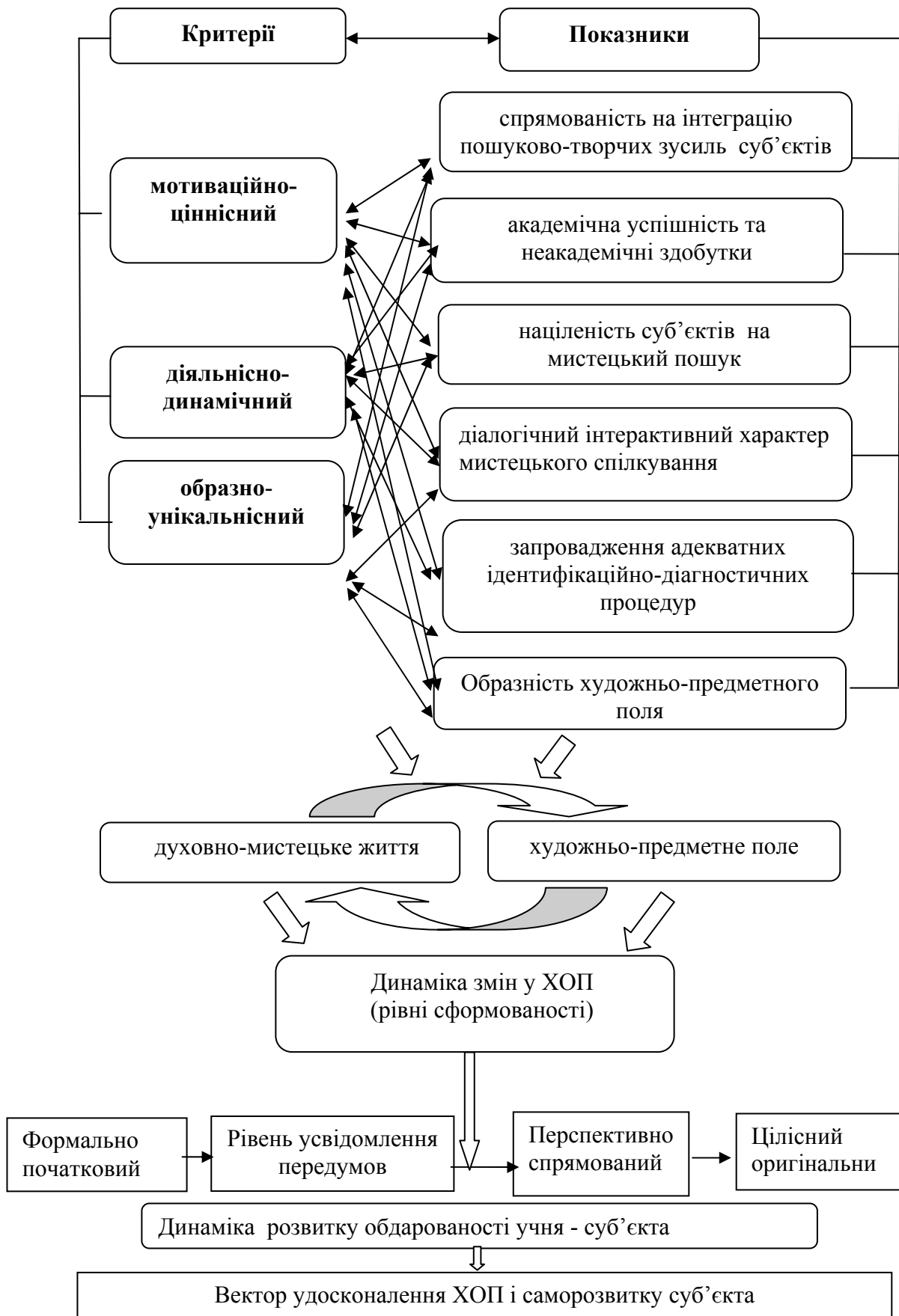

Рис. 1. Оцінювання результативності художньо-освітнього простору мистецького навчального закладу

Література

1. **Бахтин М. М.** Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – 3-е изд. – М. : Художественная литература, 1972. – 470 с.
2. **Библер В. С.** Мышление как творчество: (Введение в логику мысленного диалога) / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1975. – 499 с.
3. **Волков С. М.** Мистецька освіта в культурі України 90-х років ХХ століття / С. М. Волков. – К., 2006. – 207 с.
4. **Выготский Л. С.** Собрание сочинений : в 6-т. Детская психология / под ред. Д. Б. Эльконина. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – 432 с.
5. **Комаровська О. А.** Ідентифікація та діагностика художньої обдарованості особистості / О. А. Комаровська // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. / за заг.ред В. І. Сипченка. – Вип LVIII. – Ч. 11. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – С. 222 – 231 (0,5 д.а.)
6. **Комаровська О. А.** Художній образ як вектор створення художньо-освітнього простору мистецького навчального закладу / О. А. Комаровська // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. – Вип. 9. – Кам'янець-Подільський : Вид. ПП Зволейко Д. Г., 2011. – С. 210 – 215.
7. **Костюк Г. С.** Развитие и воспитание / Г. С. Костюк // Общие основы педагогики / под ред. Ф. Ф. Королева и В. Е. Гмурмана. – М., 1967. – С. 139 – 197.
8. **Леонтьев А. Н.** Учение о среде в педологических работах Л. С. Выготского / А. Н. Леонтьев // Психологическая наука и образование. – 1998. – № 1. – С. 5 – 21.
9. **Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в ХХІ столітті : аналіт. доп.** / Базелюк О. В., Комаровська О. А., Масол Л. М. та ін. ; за наук. ред. Л. М. Масол ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пробл. виховання. – К. : Аура Букс, 2012. – 239 с. – Текст укр., рос., англ.
10. **Положення про Початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад (школу естетичного виховання [Електронний ресурс]** / Міністерство культури і мистецтв України. – Наказ 06.08.2001 № 523. – Режим доступу : <http://ukraine.uapravo.net/data2008/base54/ukr54697.htm>

11. **Рубинштейн С. Л.** Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.

Komarovska O. A.

About the effective impact of artistic-educational space of the school of arts on development of its subjects

The article reveals the concept of artistic-educational space of the schools of arts. Performance criteria and measures of artistic-educational impact on talent development of its subjects are being proposed.

Key words: artistic-educational space, artistic image, the school of aesthetic education, artistic talent, self-realization.

Відомості про автора

Комаровська Оксана Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України. Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблем ідентифікації та діагностики розвитку художньої обдарованості особистості, діяльності початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (шкіл естетичного виховання), художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2012 р.

Прийнято до друку 21.12.2012 р.